

VAJDASÁGI IRODALMI ÉLET

FOLYÓINK méltóságteljesen hömpölyögnek, búzamezőink végtelen táblában ringanak, akácaink nyílegyenesen húzódnak tova azon az egységes sík területen, amelyet az iskolában mi még Délvidéknek tanultunk, de amelyet ma hivatalos tárgyilagossággal Jugoszláviának szokás emlegetni. A Délvidék elnevezés kikopott a használatból, mert eredeti tartalma megváltozott; a Jugoszlávia vagy Délszlávország elnevezés jelentése viszont sokkal tágabb, semhogy a régi Délvidék fogalmát pontosan rögzíthetné. A régi Délvidék (Szerémség, Bácska, Bánát) Jugoszláviához csatolt részeinek, vagyis általában Jugoszlávia magyarlakta területeinek jelölésére így jött újabban divatba a Vajdaság elnevezés. Név és fogalom ebben az esetben sem fedí pontosan egymást. Vajdaság alatt eredetileg a déli vármegyéknek csak egy részét értjük, alapos jelentésbővítésre volt tehát szükség, hogy nevének mai értelmezéséhez jusson. Amellett bennünk, magyarokban nem is ébreszt kellemes emlékeket, lévén a „Szerb Vajdaság“, mint külön tartomány, a szabadságharc utáni önkényuralom szülötte. De éppen e ma már elhomályosult, kétes történeti szerepénél fogva látszik közhasználatra alkalmasnak határon innen és határon túl. Tudni kell ugyanis, hogy a szerb radikális kormány 1929-ben minden régi magyar földrajzi és közigazgatási elnevezés használatát betiltotta.

A szétszórt magyarságból — már csak legkisebb számánál fogva is — a Vajdaság félmilliónyi magyarja került a legmostohább viszonyok közé. A politikai és gazdasági okok egész hálózatára rá kellene mutatnunk, hogy fogalmunk legyen e kisebbség élethalálharcáról és kulturális küzdelmeiről. Feladatunkhoz híven, csupán irodalmi erőpróbájukra szorítkozunk, annál is inkább, minthogy kulturális életüknek jóformán egyedüli kifejező síkja az irodalom.

Néhány évvel ezelőtt még vakmerő túlzás lett volna vajdasági magyar irodalomról beszélni. A krónikásra ma sem vár hálás feladat. Ma is inkább csak irodalmi életjelenségekről és kezdeményező lépésekről szólhatunk, semmint egységes fejlődési folyamatról. De ezek a jelenségek a kisebbségi sors és istenhátamegettség kietlen tájaira világítanak és döbbenetes tényekkel valóságos fölfedező útra kényszerítenek.

A vajdasági irodalmi élet lassú és bizonytalan bontakozásának részben örökölt akadályai vannak. Kulturális gyökértelenségét a vaj-

dasági föld története, közönséghiányát pedig heterogén faji összetételű agrártársadalmának indolenciája magyarázza.

Ez a terület évszázadokon át a török-tatár pusztítások beláthatatlan széles országútja volt. A török innen takarodott ki legkésőbb, teljesen letarolt, elnéptelenedett vidéket hagyva maga után. A bécsi kormány tömeges telepítésekkel igyekezett az elpusztult országrészt benépesíteni. Így lettek ennek a földnek „ős lakóivá“ a török által délről szorongatott szerbek, így kerültek ide telepítés útján németek, kisebb számban franciák, tótok stb. E lakatlanná vált — hajdanában színmagyar—területre magyar lakosság is csak telepítés útján került újból, az említett idegenekkel egyidejűleg, de legnagyobb tömegekben mégis csak a XIX. század elején. Mindössze kétszázéves múltra tekinthet vissza tehát e vidék legősibb lakossága is, ez az idő pedig sajátos helyi kultúra kitermelésére elégtelennek bizonyult. A kétszázéves múlt külön színárnyalatot legfeljebb annyiban nyert, amennyiben a sokfajta lakosság az együttélés során valamelyes közös nevezőre jutott, amelyet csak a háborús és forradalmi idők bolygattak meg.

Erdély eredeti ősi szellemével, a Felvidék patinás városi kultúrájával szemben Bácska-Bánát emberemlékezet óta csak az anyagi jólétnek volt tej jel-mézzel folyó Kánaánja. Termékeny, zsíros humuszának pirosszemű, acélos búzája közmondásossá vált, de arról, hogy a szépség virágai számára is akadna televény valahol a lelkek mélyén, bizony nemigen hallhattunk. A Délvidék közművelődése a többi magyar vidékhez képest lassabban fejlett, s a lakosság kulturális érdeklődése a sokféle nemzetiség között erősen megoszlott. Figyelemreméltó szellemi mozgalom nem is volt soha ezen a vidéken. Közel száz éve, 1840-ben alakult ugyan egy kulturális egyesület, a szabadkai „Magyar Nyelven Munkálkodó Társulat“, de kétévi fennállás után megszűnt, mert „a Bácska borgőzös atmoszférájában és zsíros földjén“ gyökeret verni nem tudott. A felmerült kulturális igényeket később is teljesen Budapest látta el. A helyi városközpontokban legfeljebb a színházak tudtak számottevő közönséget toborozni. Aki írótkitermelt ez a táj, azt a főváros azonnal fölszívta, mint Herczeg Ferencet és Kosztolányi Dezsőt. Műveikbe kezdetben mindketten belevitték szülőföldjük élményanyagát, de a bánáti, illetőleg bácskai színek helyett inkább csak a kisvárosi miliót hangsúlyozták ki...

A kulturális tradíciók hiánya örökölt gátja volt a Vajdaság szellemi életének. Az impériumváltozás aztán rendkívüli új terhekkel, gáncsokkal és akadályokkal súlyosbította az amúgy is kedvezőtlen helyzetet. A Délvidéket kettéhasító határ az egységes bácskai és bánáti búzamezőkbe csak keskeny árkot vont, de magyar lakosságát egy áthághatatlan szakadék túlsó oldalára vetette. Budapest, a természetes szellemi központ, a szigorú határzár következtében elérhetetlen távolságra esett, új szellemi centrum pedig a mai napig sem tudott kialakulni. A jelentősebb vajdasági városok: Szabadka, Zombor. Újvidék, Nagybecskerek közül egyiknek sem sikerült vezető szerepre emelkedni, a legnagyobb délvidéki város, Temesvár, amely ezt a szerepet leginkább betölthette volna, nem Jugoszláviához, hanem Romániához csatoltatott.

A vajdasági magyarságnak nincs szellemi központja, de a kibontakozásra lehetőséget nyújtó atmoszférája sincs. A szerb elnyomás a lehető legkíméletlenebb, a megfélemlítés és elhallgattatás eszközeiben csöppet sem válogató. A helyzet másfél évtized alatt nemhogy enyhült volna, de sőt egyre súlyosbodik.

A magyarság részéről a múltban is mindig megvolt, a jelenben meg éppen nem hiányzik a megértésre, közeledésre és együttműködésre irányuló törekvés. A legrégebb szerb kulturális egyesület, a „Szrpszka Matica“ 1827-ben Budán létesült és onnan költözött le a hetvenes években Újvidékre, ahol azóta is működik. Az újvidéki szerb gimnázium az idén ünnepli fennállásának 125-ik évfordulóját, ami azt jelenti, hogy no éven át békésen virágzott magyar uralom alatt. A szerb irodalom értékei és kincsei is hasonló megbecsülésben részesültek, a szerbek legnagyobb költőjét, Jovan Jovanovics Zmajt, mint költészetünk nagyjainak fordítóját, a Kisfaludy-Társaság tagjául választotta, stb. A jelenben meg éppen megragad a vajdasági magyarság minden alkalmat, hogy békés érzületének és közeledési készségének a múltaknál is erőteljesebb módon adjon kifejezést. Jugoszlávia magyar kisebbsége minden szellemi megmozdulását a baráti kézfogás felkínálásával kezdte. Legelső kiadványaik egyike, a „Bazsalikom“: modern szerb költők antológiája. A fordítókat, Debreczeni Józsefet és Szenteleky Kornélt az a kettős cél vezette, hogy egyrészt megismertessék a modern szerb lírát, másrészt pedig közelebb segítsék egymáshoz „a testvéri vágyak röpülését“. A modern szerb költészet vezéregyéniségének, Jovan Ducicsnak (Jugoszlávia volt budapesti, jelenleg római követe) egy teljes kötetét is magyarra fordították (Álmok városa) és ezzel a kötetel indították meg első nagyszabású könyvsorozatukat, a „Jugoszláviai Magyar Könyvtár“. Folyóirataik — a kérészetűek és a ma is virágzók — tele vannak szerb költőkből fordított versekkel és novellákkal, szerb írók ismertetésével. A szerb kultúra értékeit minden téren méltányolják tehát, lankadatlan fáradozással építik tovább a megértés és közeledés hídját, — a híd azonban csak egy irányból épül, nem sok reménnyel, annál több újabb csalódással...

A szakadék túlsó partján ugyanis hídpillérek helyett újabbnál-újabb bástyák emelkednek fenyegető lőrészekkel és süket falakkal. A szerb kormány egymásután zárhatja be a magyar kulturális egyesületeket, ártatlan irodalmi társaságokat beszüntet, a magyar kisebbségi iskolák kérdését pedig olyan radikálisan oldotta meg, hogy ma, 15 évi szerb uralom után a vajdasági félmillió magyarnak nincs egyetlen tisztán magyarnyelvű középiskolája. Írókat kiutasítanak, könyveket elkoboznak, folyóiratokat megszüntetnek. S minderről a sajtóban egyetlen szóval sem szabad megemlékezni. Egy regényt azért koboztak el, mert forradalmi tömegek garázdálkodásáról van benne szó, anélkül azonban, hogy a garázdák nemzetisége közelebről meg lenne határozva; amellet az egész könyvet — egy magyar leány és szerb fiú szerelmi történetét — a legmesszebbmenő megértésre törekvés hatja át. Még jellemzőbb az egyik folyóiratnak, a Vajdasági írásnak megszüntetése. Ezt a szépen induló lapot azért tiltották be, mert

Mécs László költészetének ismertetése során a kritikus a költőből néhány strófát idézett. Elképzélhető, milyen szólásszabadsága van a magyar íróknak ott, ahol még a Szlovénországban megjelent magyar könyvekből sem szabad idézni!

Ismerve főbb vonásaiban a szerb uralom alá jutott magyarság szellemi életének örökölt akadályait és főleg másfélévtizedes béklyóit, könnyebben megérthetjük késői kibontakozását és fejlődésének lassú menetét. A vajdasági írók — számolva helyzetük adottságaival — inkább csak az örökölt akadályokon próbáltak változtatni: az uralkodó hatalom gyanakvó bizalmatlanságát, jószándékaik bizonyítgatásával, legfeljebb enyhíteni igyekeztek. Míg Erdélyben a kilencszázhuszas évek elején fölpezsdül az újarcú magyar irodalom, a Felvidéken pedig 1925 körül lázas kulturális tevékenység folytatódik, addig a Vajdaságban csak 1928-ban találkozunk az irodalmi szervezkedés nyomaival.

Az íróknak, az irodalom szerveinek és a közönségnek megszervezése: ez a hármas feladat a megindulás múlhatatlan előfeltételének látszott.

Az első feladat, a vajdasági írói rend megteremtése tűnt fel aránylag a legkönnyebbnek. A változott viszonyok, a bekövetkezett zord idők egymás keresésére, kölcsönös támogatására kényszerítették az addig szétszórta vagy külön utakon dolgozó írókat. Az együvé tartozás érzésével fogadták maguk közé az emigránsokat is, akiknek egy része idővel közösségükbe olvadt, úgyhogy a helyi és visszavándorolt írók együtt fáradoztak a vajdasági magyar öntudat vérkeringésének megindításán. A szellemi erőfeszítés csodálatos példáit tanúsították a vajdasági írók eszmélkedésük első éveiben. Valamennyien a kenyérgond bénái voltak ugyan, de azért semmi áldozatot nem kíméltek, hogy egy folyóiratot, könyvet életre segítsenek, irodalmi összejöveteleken, felolvasó körúton résztvegyenek, pedig ezek anyagi tekintetben mindig biztos deficitet jelentettek s babért is szerényen termettek. Az új írók toborzásánál, miként Erdélyben és a Felvidéken, úgy a Vajdaságban is eleinte a lehető legenyhébb mértéket alkalmazták. A „Kéve“ című antológia 1928-ban 14 vajdasági költőt mutatott be; Szenteleky Kornél 1932-ben 27 vajdasági prózáiró felett tart seregszemlét „Akácok alatt“ című gyűjteményében, pedig a vajdasági lapok nem ok nélkül panaszkodnak még ma is szegénységről jó prózáírókban. De érthető, hogy a vezetők a rendkívüli viszonyok között, nem egy folytatólagos irodalmi fejlődés sodrában, hanem az újrakezdés gyér forrásai mellett állva, a felfakadó irodalom számára tudatosan kíméled időszakot engedélyeztek. 1928-ban, az ú. n. Óbecsei Helikonon történt az első kísérlet a vajdasági írók megszervezésére. Az óbecsei Magyar Népkör ugyanis, a fennállása 60. évfordulójára rendezett ünnepségen, elnökének, Draskóczy Edének kezdeményezésére lehetővé tette a vajdasági magyar írók összejövetelét. Ám ez az első próba nem váltotta be a hozzáfűzött várakozást. Az összegyűlt írók sem a folyóirat- és könyvkiadás, sem pedig egy irodalmi társaság alapítása kérdésében nem jutottak közös megállapodásra.

Örvendetesebb kilátásokkal biztatott egy már fennálló kulturális szervezetnek, az 1885-ben létesült becskerekí Magyar Közművelődési

Egyesületnek vajdasági szellemi központtá fejlesztése. Ez az egyesület a múltban is mindenkor tisztán kulturális célokért küzdött, sovizmustól és politikától mentesen. A változott körülmények között sokoldalú, gazdag programmal fokozottabb tevékenységet kezdett. Az irodalom népszerűsítése érdekében felolvasásokat és előadásokat tartott; 1932-ben az Ezüst Tulipán ünnepét kezdeményezte, ami abból áll, hogy minden évben egy-egy ezüst tulipánt nyújtanak át annak a vajdasági magyar embernek, aki abban az évben legtöbbet tett a magyar közösségért. A vajdasági magyar írók e legnagyobb kitüntetését az első évben Szenteleky Kornél, a másodikban Várady Imre, az Egyesület elnöke kapta; az idén már nem került sor kiosztására; 1933-ban az Egyesület egyik szakosztályaként felállította a Szenteleky-Társaságot, hogy annak kebelében testvéri kézfogásban egyesüljenek a magyar írás munkásai; minthogy az impérium átvétele után hivatalos magyar színtársulat nem maradt a Vajdaságon, a Közművelődési Egyesület színpadot létesített, amelyen műkedvelőkkel játszottak magyar és külföldi színműveket; a képzőművészetek érdekében 1930-ban Becskerekén művésztelepet létesített; a magyar népi művészet továbbfejlesztése, ápolása céljából megteremtette a Jugoszláviai Magyar Műhelyt és végül a magyarság anyagi helyzetének fellendítésére tanfolyamok rendezését tervezte ... Mindezt a sok szép kezdeményt és tervet egyszerre seperte el a szerb hatóság váratlan intézkedése folyó év nyarán, amikor a félszázados Magyar Közművelődési Egyesületet s a vele kapcsolatos, említett alakulatokat — szokásos eljárása szerint: indokolás és magyarázat nélkül — betiltotta.

Ezidőszerint tehát a vajdasági magyarságnak sem kulturális központi szerve, sem egységes vezetése nincs. Szellemi tevékenysége ismét csak a legszűkebb kezdeti területre van korlátozva: újságra, folyóíratra, könyvre.

A Vajdaság öt magyar napilapja közül a nagybecskereki „Híradó“ (1929-ig „Torontói“), az újvidéki „Reggeli Újság“ és a legelterjedtebb, a magyarság szempontjából szomorú szerepet játszó szabadkai „Napló“ (1929-ig „Bács megyei Napló“) említendők. E lapoknak az írók számára készségesen rendelkezésre bocsátott vendéglátó hasábjai voltak az ébredező vajdasági irodalom bölcsői. Az anyagi eszközök fogyatékosága miatt nem vehetik fel a versenyt az erdélyi és felvidéki vezető magyar lapokkal, de az irodalom felkarolásában teljesített munkájuk jelentősége kétségtelen.

A vajdasági irodalmi élet eddigi jelenségei közül a folyóíratok ügye érdemel legnagyobb figyelmet. A folyóíratok váltották ki s dolgozták fel a legtöbb energiát, a folyóíratok őrzik a vajdasági magyar szellem küzdelmes hőskorának történetét, Bácska-Bánát magyarjainak szívverése a folyóíratokban lüktet. A húszas években majd minden évben feltűnt egy-egy rövidéletű folyóírat: ilyen volt a „Fáklya“, az aktivista „Út“, a „Revü“, a „Képes Vasárnap“ és a Reggeli Újság irodalmi mellékleteként megjelenő „A Mi Irodalmunk“. 1928-ban, a vajdasági irodalom legmozgalmasabb évében indult meg az első jelentős folyóírat, a „Vajdasági írás“. Ez a folyóírat, felülkerekedve a

napilapok irodalmi mellékletem, tekintélyes olvasóközönséget toborzott s rendszeres kapcsolatot létesített másik két utódállambeli irodalmi szerveinkkel. Sajnos, kétévi virágzás után a szerbek betiltották. Folytatója és jogutódja az ugyancsak Szenteleky szerkesztésével 1932-ben Újvidéken megindult „Kalangya“, amely ma harmadik évfolyamával — vajdasági viszonylatban — már nagymúltú reprezentatív irodalmi orgánumnak tekintendő. Ez a folyóirat gondos, cél-tudatos vezetésével rendkívül sokat tett a vajdasági irodalom nívójának emelése és problémáinak tisztázása érdekében. Hivatása, hogy a vajdasági írók és közönséget egy európai horizontú, de otthoni talajban gyökerező irodalmiság felé vezesse. A „Kalangya“ továbbápolja az elszakított részek irodalmi kapcsolatait, figyelemmel kíséri a csonka anyaország, továbbá a szerb irodalom és az egész európai kultúra termését. Szenteleky halála óta Szirmay Károly és Kende Ferenc szerkesztik. 1934 januári számában megkezdte a vajdasági magyar könyvészet adatainak gyűjtését. A „Kalangya“ küzdelmes pályáját egy szerb szenátor és volt miniszter, Popovics Dáka a következő szavakkal méltatja: „Egy irodalmi folyóiratot szerkeszteni és azt már harmadik éve fenntartani: nagy ügyesség és magasfokú politika. Kétszeresen nehéz kisebbségi folyóiratnál, melynél a vezetés még nyitott kérdés ... És mindezt ma csinálni, amikor a fékevesztett nacionalizmus hullámai kicsaptak medrükből, — nem kis dolog!“ Ez év nyarán két új folyóirat indult meg a Vajdaságon. Az egyik egy vasárnapi magazin, címe „Hétről-hétre“, szerkesztője Kiss Vilmos (Magister); a másik a „Híd“, az egyetemi ifjúság folyóirata.

Az ELSŐ VAJDASÁGI KÖNYVEK vagy előfizetés útján terjesztett saját kiadások voltak, vagy almanachok, napilapok ajándékkötetei. Ilyenek: a „Vajdasági magyar írók almanachja“, amelyet 1924-ben Dettre János és Radó Imre szerkesztett, a már említett „Kéve“ és „A Mi Irodalmunk almanachja“ 1931-ben. E szórványos jelenségek közepett a könyvkiadás ügye egyike volt a Vajdaság legégetőbb kulturális kérdéseinek. Említettük, problémája az Óbecsei Helikonon is fölmerült, de eredménytelenül. Örvedetes megoldást ígért végre az 1932-ben Szabadkán megindított, Strelitzky Dénes szerkesztői nevével szignált „Jugoszláviai Magyar Könyvtár“ és az ezt 1933-ban követő „Kalangya Könyvtár“, amelyek tekintélyes kötetszámukkal 1—2 év alatt évtizedek mulasztásait pótolták. Nem lehet eléggé sajnálni, hogy az 1933. év végén mindkét vállalkozás megszűnt s ezzel a vajdasági magyar könyvkiadás problémája ismét százalmas régi sorsára maradt.

Az örökölt akadályok közül a legnehezebb feladatot a közönség meghódítása, irodalmi érdeklődésének fölkelése és elmélyítése jelentette a vajdasági magyar kultúra munkásainak. Az olvasóközönség száma kevés, érdeklődése gyér, áldozatkészsége lanya. Az írók éveken át nem tudták, kinek írnak, légüres térben alkottak s már nagyon megjutalmazva érezték magukat, ha legalább némi érdeklődést sikerült gerjeszteniök. A vidéki közönség mindenütt bizalmatlan a körében élő íróval szemben; kétszeresen az volt a Vajdaságon, ahol a fiatal

írók kezdetben az izmusok egész légiójával lepték meg amúgy is túlságosan konzervatív gondolkozását. Az idők folyamán aztán az ellentétek sokban kiegyenlítődték; a közönség ízlése fejlődött modernebbé vált, az írók pedig mindent elkövetnek, csakhogy dédelgetett kedvencük érdeklődését lekössék és biztosítsák.

A vajdasági irodalom sajátos jellegét tényezőinek és küzdelmeinek ismerete még nem tárja fel. A külön lelkiség bélyegét általában a téma kiválasztása, meglátása és rezonanciája hordozza, titkon vagy nyíltan. Közelfekvőnek látszik a gondolat, hogy a vajdasági magyar írók lelkisége főleg a kisebbségi sors ábrázolásában tükröződik. Ez igaz is, de csak megszorított keretekben, amennyiben t. i. fegyver és toll egyenlőtlen erőviszonyai megengedik. Nemcsak szubjektív expresszió, de tendenciátlan helyzetkép sem igen láthat napvilágot a Vajdaságon...

Miután íróinkat kényszerhelyzetük visszatartja a történet, az idő színeinek ábrázolásától, — a tér kevésbé tilalmas tájaira vonulnak, írásaikból számúzva van a couleur temporelle, annál gazdagabb árnyalatokban ütközik ki belőlük a couleur locale. Pedig ennek a vidéknek tájképe elmosódott, bágyadt és szegényes. A Duna és Tisza lassú alsófolyása, a csatornák álmos fűzesei, az utak akácсорai, a végtelen búzamezők, ritka, alacsony dombok, néhol terméketlen homokos pusztaságok, ez a hegyet nem ismerő végtelen alföldi táj valahogy kihull az ábrázolás kereteiből s alig hat termékenyítőleg a képzeletre... És mégis, feledhetetlen varázsa kell, hogy legyen ennek a színtelen tájnak, mert a vajdasági magyar írók és költők már másfél évtizede szinte kizárólag belőle merítnek erőt és ihletet...

Ez a tájék eddig sem volt ismeretlen a magyar irodalomban. Piros búzáját, poros akácfait és boros lakomáit eddig is megénekelték. De új a szemlélet és ábrázolás módja és új a hangulat, a hang, melyet sorsa a lelkekből kivált. Kosztolányi Dezső jó békevilágban így énekelt róla: „Másként halálos csend és néma úntság. Poros akácсор, vakolatos utcák. Petróleumlámpák és nyugalom ... Kalácsos, tejszínes, hosszú ozsonna ... borozgató barátok ... kártya járja s nevetnek dörögve ...“ Egy másik bácskai költő, Ambrus Balázs 1918-ban hasonlóan festi ezt a tájat: „Az országúton pár földműves járkál, A város végén alszanak a földek ... A gyorsvonat most fut be Szabadkárul. Itt, ott sétálnak. S míg a sorompó előttük kitárul, Sorokba állnak, beszélnek, nevetnek“. Mindkét vers tónusa azonos „lágyszínű pasztell“. Mennyire másnak látja s láttatja ma ugyanezt a tájat a vajdasági költő! A poros akácfák fájdalmas szimbólummá váltak: „Állnak az akácok bús, bácskai őszben, Kopaszul, szegényen s türelmesen állnak. Szél rázza fejüket fejsze csap húsukba. Nincsen épp jó sora az akácifáknak“. (Szenteleky, Kornél: Akácok az őszben.) Egy másik fiatal vajdasági költő, Fekete Lajos pedig „Hét sovány beszédet küld Kánaánból“: „Tudod-e testvér, hogy ez a föld itt a gazdagon termő Földek földje? S mégis... kenyérünket félelemmel esszük. És italunkat ájulással isszuk: ez a mi sorsunk“. Tovább kell folytatnunk a párhuzamot, mert a tegnap és a ma, a magyarországi „Délvidék“ és a jugoszláviai „Vajdaság“ magyar költőit ez a vonás különbözteti meg legélesebben. A régi dél-

vidéki költő képzetét tovasiklatta a bácskai határon, s távoli, ismeretlen világok felé révedt: ha tehette, életével és költészetével el is szakadt ettől a földtől, amely nem volt számára egyéb, mint unalmas vidék. A mai vajdasági költőben is feltámad ez a vágy (Draskóczy Ede találó megjegyzése szerint „utálkodó eltörekvés“), ami különben a Tomiba száműzött Ovidius óta minden vidéken jelentkező költészet alaphangja: ő is szeretne kiszakadni ebből a kisszerű, fojtott légkörből, — de szárnya a vajdasági horizonton összecsziklik. Neki már nem jut ki az egykori lehetőség: expresszen száguldani be ismeretlen, távoli országokat, az ő vonatja az elhanyagolt falvakba bedöcögő kopott vicinális... A kisebbségi sorsra jutott vajdasági magyar íróknak akarva-akaratlan fel kellett fedezniük, hogy szűk pátriájukon belül is vannak rejtett különös világok ... Létkérdésük parancsolta irodalmi programmá szellemi vezérüknek, Szentelekynek szavait: „Nincs egyébünk, csak ez a föld. Szeressük, mert a miénk.“

Mielőtt az új magyarság lelkisége kialakult volna, literatúránk néhány érdemes régebbi munkása képviselte a magyar irodalmat a Vajdaságon. Akadtak köztük olyanok is, akiket még a kegyes pesti kritika is számontartott, de jórészt már túlvoltak pályájuk delelőjén, irodalmi ízlésük a múltban gyökerezett, meg nem írt témákkal tartoztak önmaguknak, — a változott idők mondanivalója nem reájok várt. Elsősorban az 1932-ben elhunyt Milkó Izidor emelkedik ki közülök. Abból a korból és iskolából származott, amelyben az irodalom és művészet még mint a tisztos polgári jólét megbecsült vendége vonult be minden művelt úri család szalonjába. A jellegzetes bácskai nosztalgia egész életén végigkísérte, évente két-három hónapot Olaszországban és Párizsban töltött: de átélte a kisebbségi sors keserűségeit is. Az impériumváltozás után ugyanolyan hivatást töltött be a Vajdaságon, mint Benedek Elek Erdélyben és Jankovics Marcell a Felvidéken: a fiatalok vezetője, nesztorja lett, nemcsak magas koránál, hanem műveltségénél és tehetségénél fogva is. Írásaiban az előkelő műgond szellemes iróniával egyesül. A vajdasági folyóiratokban és mozgalmakban ma már alig szerepel egy másik odavaló költőnek, Ambrus Baláznak a neve. 1918-ban Pesten jelent meg első és utolsó verseskönyve, az impresszionizmus talajából fakadt „Koszorú“. Ő is sokat olvasott és utazott, élte és ízlelte nyugat szépségeit, aztán — mint szabadkai orvos — eltemetkezett. Tipikus vidéki költő-sors. „Én nem tudtam, hogy mi az élet. Az életet én nem kerestem. Az újság megjött este hatkor. Lámpát gyújtottam alkonyaikor. S öt éve egyszer voltam Pesten.“ (Anyám a tükör előtt.)

A vajdasági magyar irodalmi élet kialakulása, megszervezése és működése Szenteleky Kornél nevével forrt össze elválaszthatatlanul. Szenteleky 1933 nyarán halt meg fiatalon, alig túl a negyvenen. Haláláról, sőt életéről is, ideát legfeljebb írói körökben vettek tudomást, a nagyközönség előtt neve majdnem ismeretlen. Pedig benne az elszakított magyarság egyik nagyértékű szellemi vezetőjét veszítettük el. Az összeomlás után, 1920-ban került egy kis bácskai faluba, Ó-Szivácra orvosnak. Rossz tüdővel, kifúló lélegzettel látogatta betegeit, üres óráiban olvasott. Hol orvosi szakmunkákat forgatott, — különösen

izgatta a tuberkulózis pszihikai hatásának tudományos vizsgálata — hol filozófiával, szociológiával foglalkozott; legjobban mégis a szépirodalom kötötte le. Valami hét kultúryelven beszélt és olvasott, a francia írók voltak a kedvencei: Verlaine, Rimbaud, Régnier, a szanatóriumban, az utolsó pár héten Proustot olvasta... A véletlen emelte ki eldugott magányából. A szétszórt, szervezetlen vajdasági írók osztatlan örömmel fedezték fel s ismerték el benne hivatott vezérüket. Szenteleky vállalta a „Kazinczyskodó szerepet“, bár érezte, hogy szubtilis lénye és gyöngye szervezete nem rendelte vezéri tisztségre, — de íróársai kérését magasabb parancsnak fogadta. Ez a törekeny költő, homlokán égő lelkesedéssel, ez a beteg orvos, arcán a tüdőbaj rózsáival, egymaga többet tett a Jugoszláviához csatolt magyarság szellemének ébresztésére, támogatására és erősítésére, mint százan meg százan mások. Költőnek készült, békében finom hangulatú verseket írogatott a Hétnek és az Új Időknek; a versek megírtkultak, opálfényű miniatűrök (Úgy fáj az élet, 1925), biztos felépítésű, művészi-
leg elmélyített novellák következtek (Holnap, holnapután ..., Érvényesülni!), már kisebbségi problémák is jelentkeznek bennök: aztán szerb költők fordítása (Bazsalikom, 1928) s végül egy lírai alaptónusú pompás kis regény (Isola Bella, 1931): ez költői munkásságának mérlege.

De talán a költőt is felülmúlja benne a mélyrelátó, biztos ítéletű kritikus: irodalomtörténeti jelentőségét mégis alighanem szervező-képessége, kulturális vezérszerepe örökíti meg legtovább. Munkatársainak legfontosabb közelebbi teendője Szenteleky gazdag levelezésének összegyűjtése és kiadása kell, hogy legyen. A vajdasági irodalmi élet kibontakozásának küzdelmes éveit csak az ő szétágazó levelezéséből lehet majd egyszer híven és hiánytalanul megrajzolni.

Szenteleky mellett Csuka Zoltán volt a vajdasági irodalmi mozgalmak leglelkesebb, fáradhatatlan munkása. Fiatal költő, aki még az alkotás és fejlődés lendületében áll, így csak pillanatnyi helyzetképet adhatunk költészetéről. Végleges portréját még tehetsége és az idő formálja. A Vajdaságon végzett kulturális munkáját azonban fenntartás nélkül méltányolnunk kell, mert Szenteleky szavaival „ami ott tíz év alatt a magyar irodalom megteremtése, összefoglalása, kévébekötése és talpraállítása körül történt, az sohasem történt Csuka Zoltán nélkül“. Eszménye a kollektív ember, de a kollektivitás az ő lirizmusán átszűrve jelentkezik: verseiben sohasem a tömegek énekelnek, hanem mindig a szuverén költő — a tömegekért. Vérbeli aktivista költő, minden témát áthévít lírikusi érdekeltsége. Költészetében nincs semmi konvenció, kötetlen formájú verseinek egyedüli dísze a férfias erő s valami megfoghatatlan részeg józanság. Ugyanez a fiatalos hit és építő szándék, a költői hivatásnak ugyanez az emelkedett értelmezése jellemzi a Vajdaság másik figyelemreméltó költői tehetségének, az onnan nemrég kiutasított Fekete Lajosnak líráját, ő azonban inkább a lélek szelídebb húrjain át igyekszik közelférközni céljaihoz. Kenyér és Biblia: a test és lélek legfőbb javainak egyetemes birtoklása: ez Fekete Lajos költészetének végső kicsengése. Az élet kemény iskoláját járt, érzékeny költői kedély mély, humánus gyökereiből

fakadnak versei. Verseiben a hangsúly nem a témán van, hanem annak közvetlen, ősi átélési módján: mondanivalói az első közlés teljes illúziót keltő újságával hatnak. Verseik hangos olvasásra készítetik az olvasót (éppen ezért azt hiszem, rendkívül alkalmasok a szavalásra). Könyveik letéve, azt a ritka meggyőződést érezzük, hogy nemcsak a szavakban, hanem a szavakon túl is költővel találkoztunk...

A többi vajdasági író közül főleg elbeszélőket kell említenünk. Borsodi Lajos a kisváros elesett alakjait mintázza előszeretettel: témáinak beállítása, kiábrándultsága az orosz írókra emlékeztet. Bör-csök Erzsébet a kisebbségi sorsba került női lélek problémáit feszegeti; írásaiban sok finom részlettel találkozunk. Herczeg János és Kristály István elbeszélései őszerejű tehetségekről tanúskodnak: gazdagon áradó mesekedvük, látásuknak, ábrázolásuknak elhasználatlan frissesége külön figyelmet és elismerést érdemel. Említsük még Arányi Jenő, Cziráky Imre, Farkas Geiza, Münk Artúr nevét és főleg Szirmay Károlyt, aki a vajdasági magyar kulturális problémáknak ma egyik legbuzgóbb ügyvivője.

Nem sorolhatjuk fel mindenkinek nevét, aki egy téglával is hozzájárult ahhoz, hogy a vajdasági magyar kultúra bizonytalan alapzatú épülete álljon s emelkedjék... Látunk szép eredményeket és aggasztó hiányokat, de ezeket ők, e kultúra munkásai is látják, jobban, mint mi. A kritika joga minket nem illet, csak a mélységes megértés kötelessége ... írásaik lehetnek kevesebbek az irodalomnál, de íróik többek az íróknál, mert a betűket nemcsak írják, hanem fájdalommal élik s dolgozzák magyar testvéreik lelki kenyerévé.

BISZTRAY GYULA